

ІСТОРИЧНІ, ПРАВОВІ, СОЦІАЛЬНІ ТА ГУМАНІСТИЧНІ АСПЕКТИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА СПОРТУ

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ У РАДЯНСЬКІЙ ПРЕСІ у 20-х РОКАХ XX СТОЛІТТЯ: ЇХ МІСЦЕ ТА ПРІОРИТЕТИ

Юрій Тимошенко

Національний університет фізичного виховання і спорту України

Аннотация

В работе проводится структурный анализ газетных публикаций 1920-х гг. относительно вопросов физической культуры и спорта. До определенного времени понятие «физкультура» и «спорт» соседствуют в названиях рубрик. Однако впоследствии будет изменяться не только их наполнение, но и сами они часто будут исчезать из колонок газет. Ведущее место в эти годы отводит пресса «гигиенической» проблеме. Относительно спорта, власть в исследуемый период еще не имела какой-то выработанной четкой линии, газетная политика по отношению к нему относительно самостоятельна.

Ключевые слова: физическая культура, спорт, гигиена, государственная политика.

Annotation

The structural analysis of newspaper publications 1920th is held conducted in relation to the questions of physical culture and sport. To time a concept physical «education» and «sport» are beside in the names of headings. However much not only their filling would change afterwards but also they would disappear from the columns of newspapers. A leading place in these years took the press a «hygienical» problem. In relation to sport, power, in a probed period, did not yet have some mine-out clear line, a newspaper policy in relation to him is relatively independent.

Key words: physical culture, sport, hygiene, public policy.

Постановка проблеми. Упродовж 1920-х рр. у Радянському Союзі дискутується питання щодо термінів «фізична культура» і «спорт». Дехто вважав поняття «спорт» не сумісним із поняттям «фізична культура», оскільки у вузькому розумінні в середньовічній шляхетській культурі воно означало «полювання на дичину» (game), яке потім було конотовано як «перегони». У повсякденну мову слово спорт (desporte – іспанська, desporto – португальська, spor – турецька, спорт – українська тощо) увійшло в середині XIX ст. з поширенням у Європі багатьох нових ігор і розваг. Відтепер «спорт» став родовим поняттям для різних видів гри в м'яч (крикет, футбол, хокей), єдиноборств (бокс, фехтування), різноманітних модних видів дозвілля (веслування, верхова їзда, велоперегони і перегони на роликівих ковзанах), а також легкоатлетичних вправ (біг, стрибки, метання тощо). Оскільки заняття спортом вважалося справою аристократів (а початково так і було), то ідеологічно воно не могло вписуватися в нові пролетарські реалії тому домінуючим стало поняття «фізичної культури», а «спорт» розглядався як один із її різновидів [1]. У 1924 голова Червоного Спортивного Інтернаціоналу М. І. Подвойський зауважив, що термін «фізична культура» введений для того, щоб витіснити інший термін

– «спортизація населення». При цьому він підкреслював, що «фізична культура» – також невіддале визначення і правильніше було б називати – «фізичне оздоровлення» [2].

Зв'язок з науковими темами, планами. Робота виконана в межах планової теми НДР кафедри соціально-гуманітарних дисциплін «Парадигма здорового способу життя в дискурсах фізичного виховання і спорту» (номер державної реєстрації 0111U001716).

Мета дослідження – з'ясувати, наскільки питання фізичної культури і спорту відбиті в українській радянській пресі у першій половині 1920-х рр.

Результати дослідження та їх обговорення. Терміни «фізкультура» і «спорт» у першій половині 1920-х рр. досить рівномірно представлені у радянській пресі. «Спорт» не має чітко вираженої негації, хоча коли й згадують про якісь негативізми («однбокiсть», «чемпіонство», «хуліганство») – це пов'язують саме з ним. «Фізкультура» цього не має, вона згадується лише у позитивному значенні. Часто вони сусідять і в назвах рубрик: «Фізкультура і спорт» у «Комсомольці України» чи в «Молодом ленинці», лише «Спорт» у «Вечернем радио», натомість, невеличка колонка «Фізкультура» в московських «Известиях». Повністю своїм життям живе рубрика «Шахи й шашки» – вона присутня у багатьох газетах, навіть у тих, які взагалі не висвітлюють спортивну проблематику. В цьому проявляється ставлення радянської влади до цих інтелектуальних ігор, які підтримуються і заохочуються.

З часом буде змінюватися не лише наповнення тих чи інших газетних рубрик, але й самі вони зникатимуть зі шпальт. Зараз це лише поодинокі факти: у газеті «Вісті ВУЦВК» рубрика «Фізкультура» до часу сусідить із рубрикою «Спорт», у якій висвітлюються винятково кінські

перегони, і в цьому, до певної міри, відображається тодішне бачення цих термінів та їх змістове наповнення. У 1925 р. з'являється рубрика «Фізкультура і спорт», щоб у 1927 р. знову повернутися до «Фізкультури», при цьому регулярні повідомлення про кінські перегони продовжували виходити під своєю звичною рубрикою. Схожа ситуація і в газеті «Вечернее радио» де з 11 грудня 1925 р. рубрику «Спорт» заступає «Фізкультура».

Чемпіонство, рекордсменство – в ці роки це вульгарні слова тому, що прагнення до рекордів – це виділення із загальної маси, це акцентування на індивідуальному, а не на колективному, тому з ними треба боротися. Квінтесенцією цього стане постанова Вищої ради фізичної культури України (надалі – ВРФК), оприлюднена в пресі в жовтні 1924 р., в якій щодо відзначення переможців зазначено: «...отменяется всякое премирование ценными призами и жетонами за индивидуальные достижения в узко специальных видах спорта, не дающих всестороннего физического развития. Денежное премирование, безусловно, воспрещается; – за лучшее достижения команд и индивидуумов в многобориях производится премирование, соответствующее идее физкультуры (статуями, спортивными принадлежностями, обмундированием, литературой и т.д.); – премирование по спортивным играм производится не только за технический результат, но и за коректность и тактику игры. За лучшие достижения команд и коллективов премируются соответствующие ячейки физкультуры, к коим они принадлежат; участники соревнований получают лишь памятные листы» [3]. Із цього уривку бачимо, що фізична культура і спорт початково розглядалися радянською владою як засоби для виховання, найперше, колективізму; як засіб прищеплення негації до будь-

якого виділення з маси – звідси і таврування «чемпіонства», і обережне ставлення до «узко-спеціальних видів спорту», і заборона грошових нагород. Лише з часом більшовики зрозуміють, як усе це поставити на службу владі.

Наведений документ цікавий ще й тим, що відтворює «дух епохи» – дає можливість відчувати радянське спортивне повсякдення пореволюційних років, його страхи й пріоритети. Аналіз радянських газет показує пріоритети державної політики у фізичній культурі в цей період, «корисні» й «не корисні» види спорту тощо. Так, у одній із харківських газет ВРФК нагадує, звертаючись до Волинської губернської РФК, що «...марафонский бег не соответствует духу пролетарской физкультуры (явный вред и полная ненужность его)...» [4], в іншій статті говориться про те, що спорт дуже корисний для організму: він його загартовує, зміцнює, але лише доти, доки спорт має характер фізичних вправ. Зовсім інше, коли до спорту примішується елемент змагань, тоді спорт шкодить здоров'ю. Тому – підсумовує автор статті – спортом, який взагалі дуже корисний, треба користуватися дуже обережно [5]; не заперечуючи позитивних сторін більярду, який розвиває влучність рухів, точність, окомір – заважується в іншому дописі – відзначають, що він дає незначне фізичне навантаження, а головне: «...игра обычно проводится в закрытых помещениях, отравленных табачным дымом и винными парами. В итоге бильярд нельзя признать физкультурной игрой...» [6].

Дана проблема артикулюється новим словосполученням, що буде «модним» упродовж кількох наступних років, а саме боротьбою з «однбокiстю». Читаючи тодішню пресу, складається враження, що ця «однбокiсть» – головна проблема спорту. Як наслідок, вживаються всілякі заходи, аби її подолати в тих чи інших

видах спорту. Так, для ковзанярів запроваджується обов'язкове лазіння по канату без допомоги ніг [7]; для футболістів – іспити шестибор'я: біг на 100 і 1500 метрів, стрибки з розбігу в довжину та висоту, метання диска та ядра (обома руками). По кожному з видів встановлювалися необхідні для виконання нормативи [8]. Цілком звичним у цей час виглядає повідомлення про те, що в Одесі футбольний сезон розпочався з розіграшу «призу відкриття», що складався з низки легкоатлетичних номерів і футбольного матчу, який зіграли дві кращі команди за результатами легкоатлетичних змагань. Одночасно у Харкові перед початком гандбольного сезону також розігрувався «приз відкриття», що складався з бігу, метання м'яча тощо, а велосипедна секція декларує, що в новому сезоні кількість змагань буде мінімальною, а основною роботою спортсменів будуть екскурсії та агітаційні поїздки [9]. Навіть біг на лижах, що завжди відносився до «корисних» видів, не оминула нова мода: «...с целью предотвращения деформации организма от вынужденного постоянно согнутого положения, лыжникам рекомендуются занятия напряженным выгибанием и соответствующими корректирующими упражнениями для шеи, плеч, спины» [10].

Провідне місце відводить преса досліджуваного періоду «гігієнічній» проблемі: часто друкують статті М.Семашка (стає прозивним його гасло «фізкультура впродовж 24 годин»), багато у пресі виступає В. Блях та інші автори. Вони пишуть про те, що «сонце – джерело життя, чисте повітря – запорука здоров'я, тому геть з вікон міщанські герани й інші хатні квіти; скиньте занавісочки, гардиночки...» [11]. Ця фраза виокремлює характерну рису тодішнього життя, коли зміна соціального ладу призвела до несприйняття, відкидання повсякдення як такого. У тодішній пресі,

літературі це отримало ярлик «міщанства», «філістерства», «обывательщины». Радикалізм революційних років відкидав звичне життя, висміював прагнення людей до спокою та затишку, до послідовного і спокійного перебігу подій. Під удар поставили любов і прихильність – все те, що наповнює життя змістом і теплом. Відтак, затишок і прихильність, поряд із бажанням благополуччя зробилися ціллю для нападок і переслідувань. Повсякдення, що асоціювалося з теплотою і затишком, мирною дрімотою та плавною дорогою, відтепер необхідно було викоринити.

Щодо змісту наявних спортивних повідомлень, то для них характерний певний регіоналізм – висвітлюються переважно події у своєму місті (Харків, Київ, Москва, Ленінград) чи губернії (області); обов'язково анонсуються і висвітлюються міжміські зустрічі, якщо вони стосуються даного міста. Часто інформуються читачі й про всілякі міжнародні заходи. Обов'язково висвітлюються новачки щодо організації фізкультурного життя, правил гри тощо. Спортивне життя за межами свого регіону газети висвітлюють мало, якщо це не якийсь показово негативний момент. Із цього напрашується висновок, що влада у цей час не має щодо спорту якоїсь виробленої чіткої лінії, газетна політика щодо нього цілком самостійна.

Звертає на себе увагу мова військових газет першої половини 1920-х рр. Так, повновживаним є слово «спортизація», яке в іншій, «цивільній», пресі та документах несе на собі негативний відтінок. Це ж стосується «олімпіад», що регулярно проходять в армії починаючи з полкового рівня. У радянській пресі слово «олімпіада» переважно подається разом із прикметниками «буржуазна», «реформістська» чи «жовта», якщо пишуть про Люцернський спортивний інтернаціонал. Тобто, бачимо певну «вольність», що до-

зволяють собі військові. Найбільш повно це проявилось в одній зі статей про життя 2 кавалерійського корпусу Г. Котовського: «В основу обязательной программы занятий положена волевая гимнастика доктора Анохина... Наравне с программой спортизации существует необязательные, по выбору и вкусу каждого, спортивные занятия по футболу, баскетболу, сокольская и снарядовая гимнастика...» [12]. І це в той час коли футбол вважається хуліганською забавкою, а з сокільством, як пережитком минулого, влада активно бореться.

Висновки

Проведений аналіз показує, що українська радянська преса в першій половині 1920-х рр. досить повно відбиває стан дискусії щодо розвитку фізичної культури, її завдань, місця спорту в суспільстві. Термінологічні шукання чітко представлені в заголовках рубрик і статей, змінюючись залежно від домінуючої владної позиції в цьому питанні. Поза ідеологічним інтересом, значне місце на шпальтах газет займала гігієнічна чи трохи ширше – оздоровча – складова, як найбільш відповідний елемент щодо зміцнення влади. З одного боку, це був чудовий популістський крок, що показував турботу (реальну чи вигадану) нової влади про людей. З іншого – ці питання справді були на часі. Спортивна проблематика представлена, переважно, ігровими видами: футбол, гандбол. Інші спортивні дисципліни з'являються на газетних шпальтах спорадично.

Перспективи подальших досліджень. В силу того, що усе більше науковців звертатимуться до такої цікавої й багатогранної теми як історія фізичної культури та спорту на українських теренах, обов'язково переглядатиметься низка колись, здавалося б, непорушних істин, створюючи об'єктивну картину радянського повсякдення.

Література

1. Ибрагимов М. М. Онтология спорта и физического воспитания как феномен экзистенциалистской культуры // Теорія і практика фізичного виховання. – Донецький національний університет, 2011. – № 3. – С.57-58
2. Барчуков И. С. Физическая культура и спорт: методология, теория, практика: учеб. пособие для студ.высш.учеб. заведений / И.С.Барчуков, А. А.Нестеров; под общ.ред. Н. Н.Маликова. – 3-е изд., стер. – М.: Издательский центр «Академия». – 2009. – С. 13
3. «Вечернее радио» – Харьков, 1924. – 8 октября
4. «Вечернее радио» – Харьков, 1924. – 22 октября
5. «Комсомолец України» – Харків, 1926. – 17 квітня
6. «Известия» – Москва, 1926. – 27 ноября
7. «Вечернее радио» – Харьков, 1924. – 29 октября
8. «Вісті ВУЦВК» – Харків, 1925. – 9 липня
9. «Молодой ленинец». – Харьков, 1925. – 27 марта; 5 апреля; 8 апреля
10. «Вечернее радио» – Харьков, 1924. – 12 ноября
11. «Комсомолец України» – Харків, 1926. – 20 квітня
12. «Красная Армия» – Киев, 1924. – 30 января

